

СЛОВОЗМІНА ЧИСЛІВНИКА «ОДИН» В УКРАЇНСЬКИХ ГОВІРКАХ ПІВНІЧНОЇ БУКОВИНИ (НА МАТЕРІАЛІ «СЛОВНИКА БУКОВИНСЬКИХ ГОВІРОК»)

Автор: Попович Наталія Михайлівна, кандидат філологічних наук, доцент, Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича; Попович Юлія Олександрівна, кандидат наук із соціальних комунікацій, асистент, Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича

Вивчення багатоаспектних явищ взаємодії літературної мови і територіальних діалектів є важливою проблемою сучасного мовознавства. В українській мові науковці виділяють такі діалектні одиниці: говірка, говір і діалект. Мінімальною ареальною системою визначають говірку. Чернівецька область належить до галицько-буковинського діалекту.

Вивчення живої народної мови є одним з найактуальніших завдань української мовознавчої науки і має першорядне значення. Багато цінного матеріалу дають діалекти та говірки, які зберегли багато традиційних елементів. Приклади говірок є найкращим матеріалом для пояснення змін, що відбуваються на різних етапах розвитку мови. Помітний вплив на територію Північної Буковини мали й певні історичні умови, які не могли не вплинути на розвиток народної мови цієї території. Буковина – історична назва українських етнічних земель, розташованих між середньою течією Дністра та Карпатським хребтом у долинах верхньої течії ріки Пруту, а також Черемошу, Серету та Сучави. Сьогодні ця територія входить до складу України (Північна Буковина – Чернівецька область) та Румунії (Південна Буковина – повіти Сучавський та Ботошанський).

У мовознавчому аспекті говірки Північної Буковини становлять значний науковий інтерес. Таку специфіку можна пояснити певними історичними та економічними умовами життя буковинців.

Українські говірки Північної Буковини були предметом дослідження таких мовознавців, як К. Германа, В. Прокопенко, Ю. Карпенка, Н. Гуйванюк, Н. Руснак, Н. Бабич, В. Бузинської, Л. Ткач, І. Зінченко, К. Лук'янюка, Л. Гажук-Котик та ін. Найґрунтовніше дослідження буковинських говірок належить К. Ф. Герману.

Важливу роль у діалектному мовленні буковинців відігравала і відіграє кількість, зокрема числівник один. Саме ця частина мови – об'єкт нашого дослідження. Кількість в сучасній українській мові досліджували К. Г. Городенська, Г. П. Арполенко, Г. Х. Щербатюк, М. П. Івченко, Н. М. Попович та ін.. При аналізі числівників у буковинських говірках дотримуємося поділу їх на кількісні та порядкові, хоч є різні погляди щодо порядкових числівників.

У буковинських говірках існує чимало відмінностей не тільки у фонетичному плані, а й у словозміні.

У сучасній літературній мові є тільки одна форма простого числівника один, де початковою літерою є літера о. Проте у досліджених говірках наявні різні варіанти використання цього числівника. Загалом числівник один у називному відмінку однини має п'ять фонетичних варіантів: о'ден, о'дин, і'ден, жі'ден, во'ден. Форма о'ден найбільш поширена. Її використання зафіксовано у Заставнівському та Кіцманському районах: Поки довезла з міста в автобусі помідори, то зробивси чисто о'ден фляк – підут уже на томат (Лужани Кіцманський) [7, с.

595]. Форма о'дин є літературною нормою, але у буковинських говірках вона менш поширена: У надвірних дверях о'дин тафіль пук, бо дужи дерево ссохлоси на сонци (Горбівці Глибоцький) [7, с. 540]. У Кельменецькому районі зафіксована інша форма числівника о'дин з початковим [i]: Г'ден год оресе в розгін, а другий – до складу (Росошани Кельменецький) [7, с. 494]. Варіант жі'ден фіксований як паралельна форма у говірці с. Лукачівка Кельменецького району: Шо старе, шо мале, жі'ден розум [7, с. 177] та у говірці с. Звенячин Заставнівського району: Чогос жі'ден клюпак тріс, траба новий робити [7, с. 211]. У Сторожинецькому, Кельменецькому, Хотинському та Новоселицькому районах простежується вживання форми з приставним приголосним [в] – во'ден: Спериду лишивса во'ден верхній зуб, і то язиком хилитаю его (Рідківці Новоселицький) [7, с. 611].

Форма жі'дного зафіксована тільки у с. Коболчин Сокирянського району: Тетя вчера губ приніс, а гриба жі'дного не знайшов [7, с. 77].

Називний відмінок однини жіночого роду представлений такими формами: од'на, јед'на, вод'на, які поширені майже в усіх районах Чернівецької області. Форма од'на, що є літературною фіксується тільки у шести районах. Найбільше вона використовується у Хотинському районі: В кого є дівок сім, то й є долі усім. А в мени од'на, та й та незгідна (Атаки) [7, с. 328]. У Заставнівському, Кіцманському та Кельменецькому районах зафіксована форма јед'на: От ти кукавица јед'на (Заставна) [7, с. 238]. Тільки у Сокирянському, Сторожинецькому, Хотинському, Кіцманському та Новоселицькому районах фіксується форма вод'на з приставним [в]: Уже вод'на курка заклокаласа (Ломачинці Сокирянський) [7, с. 132].

Родовий відмінок однини жіночого роду представлений чотирма формами: од'ној, од'нојі, жі'днојі, вод'нојі. Форма од'нојі є найбільш поширеною і фіксується у Кіцманському районі: Ти гадаїш, шо тому лягунови од'нојі порції горівки доста? (Брусниця) [7, с. 258]. Форма од'ној фіксована тільки у говірці с. Оршівці Кіцманського району: Пирид Виликодним од'ној днини йдут до сповіди, а другој – до закону [7, с. 132]. У с. Комарів Кельменецького району зафіксований варіант жі'днојі: Треба міні пісти дес у сило до жі'днојі жінки [7, с. 425]. Це пояснюється впливом наддністрянських говірок на буковинські, в яких присутній протетичний [j]. Фонетичний варіант вод'нојі зафіксований у Заставнівському: Такого бахура маї пажористого, шо вод'нојі мамалигі йму мало (Ржавинці) [7, с. 376] та Хотинському районах: А наш сусід жие без вод'нојі лехкі (Грозинці) [7, с. 255].

У давальному відмінку однини жіночого роду зафіксовано коротку форму од'ні та од'ніј у с. Веренчанка Заставнівського району: Я лиш і од'ні сказала, а вона уже розтарабанила по усім силі [7, с. 464] та с. Вербівці: Міні од'ніј і хорімців доста [7, с. 614].

Орудний відмінок однини характеризується формою од'нов: Мій сусід мав фузію з од'нов люфов (Старосілля Кіцманський) [7, с. 604].

Місцевий відмінок однини жіночого роду представлений трьома варіантами: (на) жі'дні, вод'ні, од'ні. Тільки у населеному пункті Слобода Новоселицького району фіксується форма (на) жі'дні: Стоїть собі дика баба у воді на жі'дні нозі і лови рибу [7, с. 20]. Варіант (на) вод'ні засвідчується у с. Чорнівка Новоселицького району: Зразу я їхав на вод'ні лидві, а типер навчивси на двох [7, с. 258]. Форма од'ні використовується у с. Білівці Хотинського району: Всі діти, як діти, а цей тупак навіть ни можи пальці на од'ні руці порахувати [7, с. 555].

Форма середнього роду числівника о'дин у називному відмінку має такі варіанти, як: од'но, од'ној. Форма од'но зафіксована у більшості буковинських говірок, а саме: Усі йдут на жнива, лиш у городні бригаді од'но звіно лишаїса (Зелена Кельменецький) [7, с. 156].

Варіант од'ној використовується тільки у с. Старий Вовчинець Глибоцького району: Али то біда, як чоловік загонистий: ти йму од'ној, а він тобі другою, ти йму сіло, а він тобі впало [7, с. 128].

У родовому відмінку середнього роду зафіксовано одну форму числівника о'дин – од'ного. Цей варіант у досліджених джерелах вживається тільки у с. Сербичани Сокирянського району: Скапав від од'ного лиха, то на тобі други [7, с. 491].

Давальний, орудний відмінки середнього роду в досліджених джерелах не виявлені.

Отже, числівник один у буковинських говірках має свої особливості, які є цінним скарбом для дослідження української мови. Ця лексема має розгалужену систему відмінювання та слововживання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арполенко Г. П., Городенська К. Г., Щербатюк Г. Х Числівник української мови. К.: Наукова думка, 1980. 239 с.
2. Бевзенко С. П. Українська діалектологія. К.: Вища школа, 1980. 246 с.
3. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови: Акад. граматика укр. мови / І. Вихованець, К. Городенська; За ред. І. Вихованця. К.: «Пульсари», 2004. 400 с.
4. Герман К. Ф. Атлас українських говірок Північної Буковини: Фонетика. Фонологія. Чернівці: Час, 1995. Т1. 410 с.
5. Герман К. Ф. Атлас українських говірок Північної Буковини: Словозміна. Службові слова. Чернівці: Прут, 1998. Т2. 216 с.
6. Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія / за ред. К. Г. Городенської. К., 2017. 752 с.
7. Словник буковинських говірок / за ред. Н. В. Гуйванюк. Чернівці: Рута, 2005. 688 с.